

ІІАУМ ТІХІЙ

ПОНАД
ОЗІМЛИМ
ПОЛЕМ

НАУМ ТІХИЙ

ПОНАД
ОЗИМИМ
ПОЛЕМ

НАУМ ТИХИЙ

ПОНАД
ОЗИМИМ
ПОЛЕМ

Вірші та поеми

Київ
«Радянський письменник»
1984

У2
Т46

Новая книга украинского советского поэта — это размышление о времени, об ответственности человека за настоящее и будущее, о щедром поле, на котором сеется завтрашний хлеб. Вместе с тем это и книга-исповедь, где интимно-лирические стихи и циклы предстают как органический сплав молодого взволнованного сердца с мудростью, которая приобретает с годами.

Рецензент В. Л. Юхимович

Т 4702590200-092
М223(04)-84 126-84

© Видавництво «Радянський письменник», 1984

* * *

Платонові Вороньку

Ще перебіжку, нум, ще перебіжку, іще!
Міна за міною поле нещадно товче.
Кулі дзижчать... Ось черкнуло висок гаряче...
Ще перебіжку, нум, ще перебіжку, іще!

Скільки вже літ ці набої — за нами услід!
Чуєте,— знову свистить... Недоліт? Переліт?
Хтось там не встав...

Мов жарина — сльоза по щоці.
Падають хлопці — ровесники, браття, бійці...

Друже, тримайсь! На моє обіприся плече,
Й — ще перебіжку, іще перебіжку, іще!
Як би війна не махала над нами мечем,
Не піддамося! Іще перебіжку, іще!
Скільки б вона не палила по нас навздогін,
Доки при зброї ми,
з шляху не збить наш загін!

Хай, поки й віку, не вийти вже нам з-під вогню,
Ще перебіжку — назустріч прийдешньому дню!
Ще перебіжку!

...Ах, як розкошує весна!
В світі — по обрій — полів і доріг далина.
В небі он хмарка, вагітна веселим дощем...

Ще перебіжку, нум, ще перебіжку, іще!

СЕЛА
СОРОК ПЕРШОГО РОКУ

І дотепер вони мені в очах,
Ті — перед самим гребенем навали —
Заціпенілі села
при шляхах,
Якими в сорок першій відступали.

Ще в них усе як вчора:
з ближніх піль
Доносить вітром стрекоти косарки;
Ще марш за маршем витинає шпарко
Бадьорій гучномовець на стовпі.

Ще в куряві червоній
череду
Стрічають, як ведеться, молодиці
Й затим цимбальють звично на дійницях
У скороспілки-зірки на виду...

Та начеб інший тон у білих струн,
І колір інший наче в тої зірки.
І хмарки призахідної
бурун
Здається звоєм диму
й пахне гірко...

Окопуємось... Так велить статут:
Де став,— окопуйся, щоб закріпиться.
Та знаєм всі — хоч це і таємниця —
Що північ вже нас не застане тут.

О, ці вечері по сільських хатах,
Де мирно пахло ще грушками й кропом!
Як марилося після них окопом,
Що перед ним, а не позаду шлях!

А потім ми рушали...

Й сором пік.

І йшло за нами, йшло — не відставало
Село, яке врагу ми віддавали...

Та ні,— яке не віддамо повік!

Розгубився: удать, що не чув,
чи при всіх покарати?
А тим часом зайнявсь, як школяр,
по самісінькі вуха...

Я промовчав.
Спасибі судьбі — я промовчав!
А потім...

Як часто я згадував потім
ваш погляд, ваш голос...
Нас, вцілілих,
сімнадцять іще залишалось у роті
Після того, як небо —
над вами якраз —
розколось,

А мені од самотності,
ні, від сирітського болю
Так серце зайшлося,
коли, неземного вже ніби,
На скривавленому плащ-наметі
несли вас поволі
З головою в кружалі пов'язки,
неначе у німбі...

Боець Нечитайло...
Комроти відзначив у списку,
Що вибув боець Нечитайло...
А ви ж бо як далі?
До шпиталю було —
під вогнем через Волгу —
неблизько,
То чи вас довели хоч
і чи одволали в шпиталі?

Якщо одволали, ви —
знаю напевне — потому
Знов обмотками ноги сповили й шинель одягнули...
Одного лиш не знаю —
чи ви повернулись додому?
Знать би, дядьку Ничипоре,
знать би, що ви повернулись!

Роки йдуть та ідуть...
Вже й живих нас лишилася жменька,
А от — сниться і досі,
що стрінемось десь іще з вами,
Та закуримо,
та перехилим, гляди, по маленькій,
Та потужим за тими,
хто спить-спочива під горбками...

Й, звісна річ, про життя поговоримо.
Глянем на гони,
Що ген там, за плечима,
полічим удачі й огріхи...
Ми достойно жили.
Не добрали зірок на погони?
Не біда!
Гірше тим,
котрі з цього лиш мають утіху!..

Вам я, дядьку Ничипоре,
вам, коли щиро признаться,
Завдячую тим, що збагнув,
як було ще не пізно:
Понад всі безумовні умовності
субординацій
Людина — то совість найперше
й надійність залізна.

І одну лиш в житті
я б хотів заслужити відзнаку
(Ви цей маршальський жезл
пронесли у солдатському ранці!),
Щоб —
як прийдеться —
вчули опору в мені новобранці
І, сповнені віри,
вставали за мною в атаку!..

* * *

Радари квітів слухають зеніт.
Виходить, неспокійно й в лузі квітам?
Як туго небо напнуто над світом!
Як трудно дихає з напруги світ!

За лугом — розбушовані жита.
Без краю — хвилями — тривога сива.
«А ми дозрієм? А достоїть нива?»—
Настійно колос колоса пита.

Це перед тим витало і в саду;
Немов якийсь провиддя лиховісне
Його займає, долу віття тисне...

Тепер онука полем я веду.

Вродило! Збіжжя росле та рясне:
Не кожен рік таке дарує жниво.
«А ми дозрієм? А достоїть нива?»—
Колосся? Чи — онук пита мене?!

О земле рідна! Як од війн і бід
Прикрий тебе?
Скажи — упасти тілом
На амбразури вогнедишний вилам,—
Впаду!
Лише б ж и в и й устояв світ!

Радари квітів слухають зеніт...

Я, признатись, не відав,
які ви бідні (та й темні!),
Коли не про вміст ваших сейфів, а йдеться
про вміст душі.

Вам ракетний бізнес над все!
Наче ваші діти й онуки
Заговорені
від потали страшної війни.
Ви певні: казкові прибутки затисли
чіпкі
ваші руки,
А насправді —
на їхніх горлянках
зійшлися вони!

Хто іще на Землі не збагнув?—
це до наших горлянок в жадобі
Допинаються руки оті
(вже ж чужих їм не жаль поготів!).
Вони брехунами прикрились,
знайшли — на свою подобу!—
Актора, що лє ручаями
отруту безчесних слів.
З дешевих ролей ковбоїв
колись він зліпив свою душу,
Тепер йому мариться роль
повелителя світу коронна
(Втім, щоб етики дипломатичної
тут не порушить,
Я не вставляю
під риму в рядок
його імені.....).

· О люди Планети!
Я вас би усіх поіменно
Погукав, якби міг;
та от спробуй — чотири мільярди!
Коли всі зведемося
хистити наш ДІМ,
достеменно
Ніхто не здолає
такої могутньої варти!
Вставаймо ж!
Бо атомний смерч
занесли над самим життям.
Поклянімося,
поки іще ми не попів,
а люди,
Що Землю спалити
вовік не дамо паліям.
І по-нашому вийде!
По-нашому буде!

КОМІСАР З МОГО
ДИТИНСТВА

Найчастіш їх малюють в шкірянці,
із шрамом
Через всю щоку
або навскіс чола.
А він ходив
у потертій шинелі
Чи в обтріпаній ватянці —
для тепла.

Він міг би, звичайно,
й шкірянку носити:
Присилали й одяг йому —
на «пайок».
Але тільки надійде «пайок» той,
відразу
Він когось та знаходив:
— Зайди-но, браток!
Ану приміряй.
Дивись, мов на тебе
Й шита, їй-право.
Твоя! Не скидай!—
І марно було відмовлятись.
— Чудило!
Я ж, бачиш, не голий. Носи — і край!

Так само й свої «пайкові» продукти
Відавав він до крихти
найбіднішим із вдів.

В Сталінграді,
де й бруківку розтоплював огонь,
Коли першими в атаку вставали комуністи,
Я згадував комісара
з дитинства мого.

І донині
я тим себе іспитую:
Чи мене б він
при стрічі
назвав братком?
...Так він звав своїх друзів,
бійців-комунарів,
На котрих
у бою покладався цілком.

**ПЛАНЕТА,
ЗВІДКИ ХЛІБ**

(Публіцистична поема)

— Що ж,— мовив голова.— Премудра справа..
Життя твоє, ти й визначай маршрут.
Я б не пустив. Але — не маю права.
Та й силою тебе ж не вдержиш тут.

Василь аж розгубивсь: чекав докорів
Та умовлянь... Альоха говорив:
«На совість тиснутиме — він, бач, хворий,
А ти здоровий і тікати рішив».
— Йй-право, я б лишивсь... Але ж нагода!—
Зам'явсь Василь.— А то й вернись, гляди..
— Еге ж, як зацвіте он та колода!
Вернись... Заява де?

— Та ось...

— Клади.

Бухгалтер в банк поїхав, так що зранку,
Узавтра вже, оформимо розщот...

Альоха дожидався його на ганку.

— Ну?

— Відпустив.

— Чого ж ти скис?

— Та от...

Не так усе!

— Що, виверта з зарплати?

То в нього прав нема! Ти відтрубив

Своїх три роки! Можна в суд подати!

— За-вів!.. «У суд!..» Сказав же — відпустив!

— Тоді... замочим?— підморгнув Альоха.—
Веди, веди!.. А то — до нас ходім?
— Чого? До мене ж ближче, і не трохи,—
Он-о і звідси видно й хату, й дім.

Дідова хата стоїть у глибині подвір'я і на вулицю
визирає з-за спини будинку. Будинкові років два-
дцять, хаті — близько ста. Василь не пам'ятає, як
жив у ній (хоч з неї — уже ж тямлячи щось!— у
дитсадок пішов), але хата йому — мов жива істо-
та: звик, любить...

монолог дідової хати,
мовлений голосом бабусі
(бо дідового голосу Ва-
силь ніколи не чув, і ви-
слуханий Василем, поки
мати ставила на вкопаний
під грушею стіл закуски
й те, що вживають перед
ними

Бачу, рішивсь ти, Васильку... Йй на збори легкий...
Ох, непосида! У кого ти й вдався такий?
Батько твій вчився, дійствительну службу служив,
Та звідусюди — додому, додому спішив.
Діда твого часом слали з підводою в ліс,
Вернеться, й — «Здрастуй, ледь душу додому доніс!»
Ти не подумай — він в лісі робити любив,
Це він казав так, бо дуже за домом тужив...

Скільки ж, сердешний, він виносив тої тужби,
Як узяли його в військо! Та що тут робить?
Німець насунув, то тра було дати одкоша.
Ждала я, ждала... На попіл зотліла душа...

А не діждалась. Од лиха чи діждешся див?
В сорок четвертім звістили, де кості зложив...
А про Петра, твого дядька, і звістки нема.
Батько твій, хлопцем ще, письма писав, та дарма.
В сорок четвертому, в тому ж, доріс він якраз.
З фронту одненьким листочком озвався до нас...
«Безвісти» — так повідписували звідусіль.
Наче й не «вбитий»,
але — не солодшає сіль.
Наче й не мертвий,
а, бачиш, прибути не зміг...
Ой, чи колись переступить він ще мій поріг?!
Тим-то, Васильку, й страшусь я
у путь проводжать —
Тяжко додому з дороги й з недальньої ждять.
Тим-то, Васильку, й прошу я...

Ось тут нетерплячий і втрутився голос Альохи:
— Все думаєш, Васю,
а думання — діло посліднє.
Од нього, між іншим, і коні усі передохли.
Налий по малій чи по більшій, а там буде видно.—
Налив. Потім другу налив, як годиться.

По третій
(Ну й зілля ж) тягар Василеві на серці підтанув.
І знов йому те посміхнулось,
що мав на прикметі,
Коли був піддався на обіцяну в городі «манну».
«То правда, у місті як в місті!» — сказав собі Вася
Й прислухавсь: «Хто проти? От бачиш —
ніхто не перечить.

І цех — не колгосп.
Там сезонних нема катавасій —
Сівби а чи жнив...
Там порядок, там без колотнечі!»

— А хліб?

— Ох і впертий! Кажу ж тобі: ми і для хліба. Одно лиш, без дуросців, без біготні й смиканини!

— Виходить, де глибше...

— То й що? Ми дурніші за рибу? Ну хто собі ворог? Людина ж бо жити повинна?!

— Повинна,— погодивсь Василь.—

Ну, то ще по півтрішки?

— А повну?

— Наллю тобі й повну. Чи ми на припоні?

— Лиш зайвого, Васю, не думай!

— Ну, їду — і кришка!

— Отож — ні півдумки!

Он... думали — й видохли коні...

Перед суботою й в селі не тихо:
З'їжджаються до дому городські
(Є щотижневі дачники такі;
Це ж і Альоха дачничать приїхав).
У місті спека, товчія, задуха,
А тут вітрець тобі, в росі трава,
Й садовини, городини по вуха,
І молоко, й «скаженка» дармова.
Їж-пий! Ще із собою цілу купу
Усячини напхають у сумки.
А вечори — в погоду — біля клубу,
Де танці й сміх, де подружки й дружки!..
Альоха й Василя (хай звикне зразу!)
Намовив, як з-за столу підвелись,
Піти до клубу, «щоб улитись в масу».
— Улитися?

— Еге ж!—

І подались.

І мало ж статись так: не встигли вправо
Звернуть в завулок, аби зрізати кут,

Коли навстріч їм — хто ж би? — тітка Клава!..
(Ха-ха! Йй-право! Як не луснеш тут?!)
А та спинилась: — Ви чого?

— Ой тітко!..

— Чи ви дурні чи п'яні? Згиньте вмить!
Померла баба Карпиха... А дітки...
Оце ж біжу їм телеграми бить.
Два сини в неї й дві заміжні дочки,
А кинулись — скликати їх відкіль?
Насилу в шафі, в дальньому куточку
Старі листи знайшла — не з'їла міль...

Василь після цієї розмови уже б і назад повернув,
але не зміг пересилити Альохи — той прилип: хо-
дім та ходім! Одначе коли біля клубу побачили
однорукого діда Саву, то й Альоха не зареготав;
тільки штовхнув Василя ліктем: глянь, мовляв!..
Василь до нього, до діда Сави, й підійшов.

МОНОЛОГ ДІДА САВИ.

виголошений ним у від-
повідь на Василів «добри-
вечір» на виду в групі
суботньо-недільних дач-
ників, які самозабутньо
«вібрували» під звуки ви-
ставленої на підвіконня
магнітоли

Здоров, Василю!.. Кажеш — «Добрий вечір»...
Як по жнивах, то наче день іще.
А ці ось... — дід на гурт повів плечем. —
Гуляють... Вусані, а — як малеча!
Й сільські ж немов. А йди балакай з ними!

В людей про хліб турбота: жито жнуть,
А ці — (дід Сава любить «вшить у риму») —
Траву при клубі в бугах-вугах мнуть! —
(«Вже ж там і я, вважай, із ними разом, —
Чи то всміхнувся, чи скрививсь Василь. —
Він ще того не зна...»)

Старий тим часом

Провадив далі:

— Бачиш, в чому сіль:

Терплячі ми... Торік, ото як скрута —
Пригадуєш? — притисла по дощах,
В суботу їх душ тридцять треться тут,
А там ячмінь стліває у валках...
Я голові кажу: «Й вони ж без каші
Не проживуть, пошли їх ворушить»,
А він: «Не маю права, то не наші,
Підуть — поскаржаться — і нагорить».
«Та з наського, кажу, сільського тіста
Усі, як є; годованці сільські!»
А він: «З неділі будуть шефи з міста».
Кажу: «Такі ж приїдуть!..» — «Мо', й такі,
Але — законні», — каже... Ну то що ти
Мені відповіси? Ти ще спитай,
Які вони виконують роботи,
Чи так усі вже там потрібні вкрай?
Ну, інженер, ну, токар майстровитий,
Ну, спец по чомусь або зав меткий...
А то — в їдальні миє тарілки...
Чи в городі нема кому їх мити?
Он... доця Гната Чулая — касирка.
У загородці квочкою сидить...
А тут — льонаркою — було їй гірко?
Та й батько сам-один і ледь скрипить...
Ще ж в нас і вулиця яка тепера —
Не всякий годен чимось допомгти:

Що не господа — скрізь пенсіонери...
Куди ж ми дійдем так? Ну, просвіти!

Нараз Альоха об'явивсь:

— Дивись ти,
Він досі за штахетником стоїть.
А там таке!.. Парася давить твісти!..
Дві гарбузяки в штанях і — двигтять!
Гайда до гурту! Там знайшлась плящина...
— Та ні, піду.

— Куди? Ще ж завтра день
І післязавтра...

— Треба. Є причина.

— Миленьку обійнять?

— Не теревень!

Василь нікуди не збирався, просто захотілося
побути на самоті.

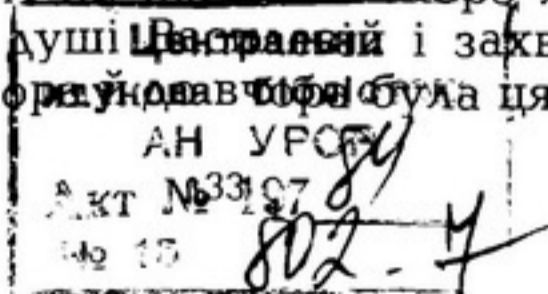
Отож він і рушив.

Була та пора надвечір'я,
Коли щойно кануло сонце і день у селі
Не встиг іще спілих вишень погасити сузір'я,
Хоч вже проступили й небесні на синьому тлі.
У полі — за глинищем —

чулось, гурчали комбайни,
Гугнявила щось магнітола із клубу,
і все ж

Село тишина обіймала — якась незвичайна:
Й задума, і пісня беззвучна, і втіха без меж...
Ущух вітерець.

Гостро пахло бадиллям з городів.
Тягло холодком по ногах — скоро ляже роса...
Й зійшлися в душі ~~Царський~~ і захват і подив:
Невже тут і вчор ~~унодівав~~ була ця краса?

Звикаєм отак і, їй-право,
 мов глухнем і сліпнем...
Чи й ні, все одно у тобі вони десь в глибині —
Й село твоє, й ліс твій,
 і поле — до овиду — хлібне,
І льону блакить,
 і шипшини осінні вогні...

Так у задумі блукав того вечора селом Василь,
проте з самотою не поталанило йому: дідове «Що
не господа, скрізь пенсіонери» весь час було десь
поруч і змушувало обводити поглядом чужі по-
двір'я, заглядати у вікна... Зненацька в одному, яс-
краво освітленому, побачив Василь сиву, схилену
над книгою, голову вчительки Марії Власівни,
і йому почулося, ніби...

МОНОЛОГ МАРІЇ ВЛАСІВНИ,
який чувся Василеві ще й
довго по тому, як він про-
минув її вікно

Вже, Василю, й мені
 у відставку, як кажуть, небавом.
Що ж не скажусь.
 В природі всьому своя черга, свій час...
Інше тяжко болить,
 що своєї не сповнила справи —
Що любов'ю до поля свого не наснажила вас.
Ось і ти відсахнувся...
 А хто ж його буде глядіти?
Добрих шефів попросим...
 А вам чи пробачить воно?

Вас не жалить ганьба,
хліборобів потомствених діти,
Що — якби не помога —
тут все б заросло бур'яном?!

Хто перечить —
не всім у селі залишатися треба
(Всі, як є, — коли стільки машин! —
чи й потрібні селу?),
Але перше ніж їхать, хай кожен спитає у себе:
Ради чого свій лан покидаю,
свій трактор, свій луг?
Ну, мистецьке покликання манить, мета заповітна
(Скільки й наших сільчан
«несільських» верховин досягло!).
Але ж їдуть частенько, бо тут, бачте,
одноманітно,
Бо у місті і легше, й чистіш,
а село — то село...
Ну, й нормований день...
Наче це у селі нездійсненне —
По дві зміни доярок, механіків чи водіїв!..
Тільки як набереш їх
без тебе, без нього, без мене?
Нелегка то задача,
а в нашім селі поготів.
Небагата земляця поліська...
Бува, й по п'ятнадцять
Не уродить гектар...
А як двадцять, вже ми на коні.
«Можна більше вирощувать! — пишемо. —
Треба лиш взятися!»
Але хто за це візьметься, Васю, скажи ти мені.
Ти б до школи заглянув:
сім учнів у першому класі

(А тебе привели —
в нас два класи по тридцять було!),
То, виходить,
за школою в Ліщиках — наша на часі?
А потому?
Як Гуту Залісну, «закриєм» село?

Ах, Василю, Василю!
Отут в сорок третьому, в грудні,
Тижнів зо два точились бої, а як наші ввійшли,
В школі госпіталь став.

Ну, завізно, упоратись трудно —
Погукали з села. Та й мене в санітарки взяли.
І лучилось...

Лежав у палаті, де я чергувала,
Лейтенант молодий.

В непритомі шептав лиш: «Води!»
Та нараз — мов прокинувсь: «Як звати тебе?»
Я назваласьь.

Потім з радістю:
«День за вікном? Поможі, підведи!»
Як жадібно дививсь він на шиби
в морозних тенетах!

«А велике село?»
Я сказала: «Із триста садиб».

Він всміхнувся:
«Та хай і півсотні! То ж ціла планета!»
І за хвильку в замрії:

«Планета чудес, звідки хліб!..»
І таке ув очах його сяйво хлюпнулось безкрас,
Мовби небо з-над світу усього містилося в них.
Раптом глянув на мене:

«Скажи, вісімнадцять вже маєш?»
Я сказала, що — буде.

А він...

На цьому Марія Власівна кожного разу уриває свою розповідь про пораненого лейтенанта. Чи не тому, що подальше — то легенда? З вуст самої Марії Власівни ніхто подальшого не чув. Хіба що, може, тоді, по свіжій хвилюванні, виговорилась вона перед котроюсь із подруг, а вже та...

Тим часом Василь опинився біля братської могили, що на майдані перед школою... І враз долинуло...

МОНОЛОГ БРОНЗОВОГО ВОІНА,
КОТРИЙ СТОЇТЬ НА ВИСОКОМУ
ПОСТАМЕНТІ НАД БРАТСЬКОЮ
МОГИЛОЮ.

Я на посту оцім за всіх полеглих
Стою, Василю, й, коли треба,— можу
Вмить обернутись кожним з них...

Бажаєш

Із лейтенантом говорити? Ось я!..
Я знаю, що ти хочеш запитати.
Що ж, слухай. Розповім.

Тієї днини

Я помирав. Усе вже, все пільмою
Взялося надовкруг. Одна ще згага
Жила в мені, єство моє палила,
І тим серед живих я ще тримавсь.
І раптом щезла тьма, й лице дівоче
Мені сяйнуло в вічі, ніби сонце.
Я запитав: «Як звать тебе?»

Й довідавсь,

Що сонце в цім селі зовуть — Марійка...
Саме село лежало за шибками,

Закутими морозом, але серцю
Виразно виділись поля, і хати,
І люди в полі... Там була — планета;
З правіку знана таїна — планета,
Що родить хліб живий!..

А я... я дихав,
Я бачив, чув... Я — жив!..

І так схотілось
Не десь, а в цім селі, на цій планеті
Свій вік, свій довгий, довгий вік прожити,
Й повірилось, що так воно і буде,
Що сонечко, яке тут звать Марійка,
Мені повік світитиме, як зараз;
І я спитав, чи вже їй вісімнадцять,
Тоді сказав, що згоден почекати,
Допоки підросте вона, тим паче,
Що треба ще війну мені кінчать...
Вона сміялась, думала — жартую;
Та десь в душі — у глибині, на денці,—
Несміло, мабуть, вірила... Я бачив,
Як знітилась вона, почервоніла,
Як сяйно їй в зіняцях радість грала...
І в цю хвилину — знов пільма обвалом,
І я лечу кудись, і крик за мною —
Марійчин крик — летить і тихне, гасне...

Так по мені лишилась удова,
Що й нареченою не побувала...
Уже як у шкільнім саду скорботна,
Із жерсті, зірка наді мною встала,
Вона прийшла й при ній запряглася,
Що буде вірною мені жоною,
Допоки й віку їй... А я не міг
Сказати, крикнути: «Не треба, рідна!
Подумай — нащо це тобі, навіщо?!

Я не воскресну, не зведусь, а в тебе
Одним-одне життя!»

Тепер я знаю,
Що марними були б мої зусилля
Відмовити їй. Бо не хвилиний
Порив печалі, жалоців — причина
Цієї неймовірної офіри.
То — подвиг Совісті.

Є в людства давня
Нестерпна і прекрасна мука — Совість.
Жалюча, незгідлива, невідступна,
Вона без дозволу, без попереджень
Вривається в твій день,

в роботу,
в радість,
В твою судьбу, щоб стати понад нею...
Вона тебе примусить найдорожче
Від серця одірвати, раз іншим треба,
Вона тебе в огонь і в прірву кине
Чужу біду змагати,

вона звелить
Плече підставить під найважчу ношу,
Нехай чиюсь...

А з захистку — в атаку
Чи не вона бійця вергає,

вмерти
Намовивши його, як буде треба,
Щоб інший залишився жити?!

...Совість —
Наказ собі: своє, себе віддати
Людині, людям, Батьківщині, мрії...
Не знаю пломеню над віще сяйво
Людської Совісті!

Непримиренно —
Усім еством солдата — зневажаю

Хтось мусить їх спинити,
напоумить,
Паланням совісті своєї — їхню
Будити ненастанно, поки можна
До неї ще добутись, добудитись,
І не віддять за безцінь легковажним,
І не віддять бездумним на розвагу,
І не віддять байдужим на поталу
Оцю, ще не зговірливу сьогодні,
Оцю, ще не докохану, як треба,
Оцю, ще не розгадану до краю —
Свою, болючу,
рідну і прекрасну
Планету, звідки хліб!

В і д а в т о р а

Потрібен епілог?
Чи ви, читачу,
Розгледівши мого героя вдачу,
Самі вже домалюєте в уяві
Подальші діалоги, дії, справи
(А заодно й подальшу путь заяви,
Яку герой подав у першій яві),
Щоб автор, знаючи ціну хвилині,
Скоріш крапки поставив неодмінні?

Між вас знайдуться і незгодні, звісно.
Хтось кине іронічно а чи й злісно,
Що не поема це — стаття критична.
Ну що ж, поема й справді не лірична
(Тим більш не пасторально-ідилічна),
Я ж попередив був — публіцистична.
В цім визначенні — недвозначна теза:

Мене в моє тривожне передзим'я
Допитував дарований мені
Судьбою Час: що встиг в житті,
із чим я
Зими суворі зустрічаю дні?

А я мовчав... Мов з холоду — затерпло
Усе в душі. Що я сказати міг?
Що встиг в житті... Яким нараз нестерпно
Малим зробилося усе, що встиг!

Ну, працював... Ну, вийшло так, що клунок
Діставсь мені на спину нелегкий...
Ну, жив за свій, не за чужий рахунок...
Та слід який? Урешті — слід який?

Чи певен я хоча б, що розплатився
За свій, сказати, від долі буханець?
...Я йшов і йшов. Кудись у вечір вився
Понад озимим полем путівець.

Чи розплативсь... То — з голосу гордині.
Бо й поле — запитай його лишень —
Не знає та й сказати не схоче нині,
Я к и м воно свій жнивний стріне день.

Все там, за Часом. Ці ростки озимі,
Жалкі й прекрасні в слабості своїй,
О, як воно намучиться ще з ними
В зимову стужу й в літній суховій!

Воно усе — й тепло, і соки щирі,
І душу їм усю віддасть, а там...
Потому поле буде ждати й вірить...
І в тім його священна правота,

Щоб вкласти все, ще й зверху добрий лишок,
І — хай виносить Час свій рішенець!
...Я притомивсь... І чуйно біг свій стишив
Понад озимим полем путівець.

Я йшов понад Чеканням. Бо озиме
І є у сутності своїй жданням.
А задуми, діла людські? Над ними
Хіба не той же Час владар?
Чи й нам

Не те ж судилось: працювати й вірить,
Що недаремно користаєм вік?!
...І журавель, відлинувши у вирій,
Немарно свій у небі сіє крик.

Комуś він кане в серце, як росина,
І добру й мудру зродить в нім печаль,
І, може, щось нове збагне людина
Й нову одкриє за літами даль.

Та й ось же, ось нового віку обрис,
І жде зерна
 й твоїх трудів щирець...
Кінця нема!
 Біжить, біжить за обрій
Понад озимим полем путівець...

БЕЗСМЕРТЯ

Довіку б слухав злотоустих бардів,
Та де подіну логіку речей?
Безсмертя людства
 постає з мільярдів
Людських смертей.

Утілена, зречевлена суворість
(За нами — рінню! — сонми поколінь!),
Безсмертя невблаганно
 й зорі (зорі!)
Змітає в тінь.

А ми й в рядках і так про нього всує,
Мов не одну з ним скоротали ніч...

Якщо безсмертя на землі існує,
Це — дальній клич.

Воно не досягання, а погоня,
Не міць незрушна, а леткий вогонь,
До нього простягають не долоні —
Тепло долонь.

Провісна, невтоленна зваба далі,
Безсмертя — руху підглибинна суть
І — спрага.
 Спрага тим, хто йтиме далі,
Мостити путь.

* * *

Щойно тільки світало — вже сонце заходить...
Я ж ледь-ледь доорав, а ще сіять, скородить.

Щойно жайвір співав, ген півні уже піють.
Що сьогодні не встиг, те лиш завтра посію.

Чи й досію? Скородити ж дня вже не стане.
Щойно схід зарум'янивсь — вже захід рум'яний.

А росток із ріллі не проб'ється дочасно...
Щойно день розгулявся, — дивись, уже гасне.

Ледь посходило тільки — коли ще зіпнеться?!
Щойно йшло в нас про ранок — про ніч уже йдеться.

Ще зерно не налялось, коли ще доспіє?
Щойно лиш розвиднялось — уже поночіє.

А ще жати-збирать, ще возити в стодолу!
Щойно вгору глядів — стало гнути додолу.

А іще ж молотить, а іще ж млинкувати!
Вчора був молодий, а вже, глянь, — сивуватий.

А іще ж до млина путь лежить неблизенька!
Мав сто літ у запасі — лишилася жменька...

Про одне лиш молю: не стомись, моя мріє!
Щойно тільки світало, а вже вечоріє...

ПРИТЧА

Раз на століття Скеля прокидалась.
Це найчастіш лучалось раннім ранком,
Коли роса холодна залоскоче
Їй в голе тім'я...

Скеля це любила.

Вона блаженно щулилась, потому
Найперше устромляла погляд в Небо,
Де той раз був Зеніт — чи ще він є там?—
Затим обводила поволі Схили,
Які його тримали, й врешті — Обрій
Та Степ довкола себе...

Степ і Обрій

Її, признатись, мало клопотали,
Бо ні з ким, ні з ким там було їй знатись.
Траплялося, у Днину Прокидання
Вона з Людьми знайомилась, та тільки ж
Нікого з них, прокинувшись удруте,
Вона не заставала... Звірі й Птахи
Так само десь зникали...

Що вже мови

Про те хитке Билиння у підніжжі,
Яке, бувало, й на очах у неї,
Нещадно підтинаючи, вбивали?..

Якось вона знічев'я придивилась
До жовтуватої — внизу — Билини.
Чудне! На тонкій ніжці Стосик Зерен,
І вусик з кожного стирчить Зерняти...

Аж Склея посміхнулась. Забаглося
Поторгати той дивогляд за вусик,
Та не дотягнешся — він у підніжжі.
А тут іще в Степу з'явилися Люди
Із лезами в руках — і ну стинати
Вусаті Стосики оті круг Склі,
І цей, смішний, що поруч був,
звалили...

Раз на століття Склея прокидалась.
Вона любила, як роса по тім'ю
Їй залоскоче; щулилась блаженно,
Тоді встромляла спраглий погляд в Небо...
А Степ довкруг? Ну, бачила, траплялось,
На нім ті ж самі Стосики на стеблах.
То вбитими, то — інколи щастило —
Живими заставала їх... Їй-право,
Вони помітно вищими зробились,
Вже не підніжжя, ні, — боків торкались.
Та що їй з того? Склея здавна знала:
Коли не вдень зітнуть їх, то під вечір,
І не заводила розмов із ними,
Бо ні про що було їй говорити
З істотами, котрі у Невість кануть...

Раз на століття Склея прокидалась.
Це найчастіш лучалось раннім ранком,
Коли роса холодна...

Тільки що це?

То не роса — на ніжці Стосик Зерен
Схиливсь над нею й вусиком торкає
Їй голе тім'я...

А довкруг... Що сталось?!

Та їх тьма тем довкруг, і кожне пнеться
До Синіх Схилів, що Zenit тримають,

Та й сам Зеніт (Зеніт, якого звіку
Ніщо земне дістать не спромоглося!),
З е н і т над нею вусами лоскочуть!

Раз на сто літ...
Втім, Скеля вже збагнула,
Що все під Небом,
крім Життя,
конечне...

БЕЗКРАЄ ХЛІБНЕ ПОЛЕ

(Фрагменти панорами)

ПОЛЕ

ПІД ЯРУ ПШЕНИЦЮ

Це поле під яру пшеницю,
воно — ніби чистий
Незайманий аркуш.
На нім через кількоро діб
Завізьмуться люди писать
незрівнянного змісту
Безмірно хвилюючу повість
під назвою — «Хліб».

А поле таке ще байдуже!..
Вони свою долю,
Вважай, тут поставлять на спит,
як почнуть борозну.
А поле холодне іще, безстороннє,
а поле
Ще дрімки догойдує після зимового сну.

Цю повість тут пишуть здавен, і —
вже котре століття!—
Ті ж самі щорік
біля неї тривоги й ждання.
Бо треба, щоб в міру дощів було
й в міру поліття,
Щоб град не побив,
щоб вогонь не гунув навманя,
Щоб кліщ не напав,
щоб, гляди, сарани не лучилось,

ДЕНЬ
УСІХ СПОДІВАНЬ

І приходять цей день — День Усіх Сподівань.
Починає його

найраніше з світань.

Промінь — паросток сонця — іще із ріллі
Не проклюнувсь на овиді,

а вже в селі

Ніч, — хоч, хтозна, чи й спала, — хова подушки
Та хутчій — під мостки, між куці, у ярки...

А в селі й не питають, де ділась вона:
Що та ніч, як надворі сівба весняна!
Вже село при роботі:

з комори онно

Посівне на причепи вантажать зерно.
На бригаднім дворі, нетерпцем горючи,
Трактори позаводили вже сівачі.
Поспішають:

в них нині завдання завдань!

День сівби, день судьби...

День Усіх Сподівань.

День сівби, день судьби...

Обіч шляху рілля

Раз у раз: «Не баріться! Мерщій!» — примовля.
Понад річкою сивий, як мудрість, туман
Шепче: «Там, за тополями зразу, ваш лан».
Ось криничка й струмок — половина путі,
Ось пологий горбок і тополі оті...

І — нарешті те поле...

— Заждалось?

— Ой жду!

Острах брав — обламались...

— А ми на ходу!

...І ввіходять у землю пругкі сошники,
І вона озивається дрожем легким,
І в солодкій знемозі, в жаданні зерна
Розкрива своє лоно дозріле вона,
І насіння тече в нього жарко, мов грзнь....
День сівби, день судьби...

День Усіх Сподівань.

День сподіваних див.

Не «ачей» і не «чень», —

Спраглу віру нам в душі вселяє цей день.
Все, чого ми бажаєм, усе, чого ждем,
З цим пов'язано днем, цим освячено днем.
В світі трепетно й сяйно від шалу садів,
Пахнуть завтрашнім медом вітри з-над лугів,
Пахне зав'яззю й плодом, що літо налє,
І — тривогою...

Звідки ж то, серце моє?

Ах, як треба нам спокою, мирних світань!

День сівби, день судьби...

День Усіх Сподівань.

НА ТОМУ
ПОЛІ

Так, так, це тут! Узвіз і вигин річки...
Оцим лужком між почорнілих трав
Повз мінні вирви й спалені копички
З СП до штабу кабель наш петляв;
Ось путівець

(ій-право ж бо, той самий!),

Он той рядок тополь, що стільки днів,
Казково недосяжний, нам віднів
На пагорбі недальнім перед нами.
А ось і поле те...

Як раптом щемно

Зайшлося серце!..

Тридцять довгих літ

У пам'яті моїй, як біль, недремній,
Кривавився його незгойний слід...

Це тут було:

жарке шаління криці

І шал атак...

Ген

(мов крізь диму рване тло,

Й донині все те видиться — не сниться!)

Повзе наш цеп...

Як обережно він зміїться!..

І враз — на повен зріст — вперед!

(Вогонь густий?

Дарма! Хай боягуз тремтить з опаски!)

Вперед! Старій карзі самій на зло —

Вперед!

І все впереміш — скатки, каски;
Волаючі і зціплені роти;
Кущі (землі? од мін?);
багнети, лиця;

І — кулемет;

і — ні добігти, ні спиниться;

І скрики;

й вибухи...

Це тут було...

Завмер, збентежений....

Ні, я не мислив,

Що поле те незаймане лежить.

А ось же і незчувся — в першу мить

Мені невільна тута душу стисла.

Ані сліда...

По самий обрій — жито,

Й ні впадинки малої, ні горбка —

Все зрівняно, навіки стерто, змито...

Та й справді ж, плин років — це та ж ріка:

Усе змива, все зносить час...

Поволі

Вали котило жито, й далі там —

У небо хлюпало при видноколі;

І миром дихали і з а б у т т я м

Цей вічний рух, ця безсторонність віща...

І тут я схаменувсь:

«Але ж коли б

Не засівали люди бойовища,

Де на землі сьогодні ріс би хліб?»

І гостро свіжим полоснуло болем,

Так, мовби щойно перший я відкрив,

Що кожна (кожна!) з хлібних наших нив

Була — і не по разу! — смертним полем.
І заново те строге вчулось «Мусим!»,
Що дід повторював, коли навчав
Вибачливо поцілувати кусень,
Який — лучалось — на долівку впав.
І думалось об тім, як свято й чисто,
Як сонячно на світі треба жить,
Щоб честь (не просто — право!) заслужить —
Цей хліб, що зріс на бойовищі, їсти...

**ЖИТНІЙ МАСИВ.
ЛІСОСМУГА**

Не звивистий — обніжком — путівець,
Не шлях, що краєм яру креслить дуги,—
Стрілою в обрій, степом навпростець
Летить зелений поїзд лісосмути!

О цей нестримний, цей натхненний біг
Крізь версти росяні, в хлібах по пояс!
Який, який іще на світі поїзд
Так повновладно простір переміг?!

Усе минеться — й радість, і біда,
Жита впадуть, ріллею стануть стерні,
А ця рвучка розкутість молода
Повік не втомиться й з путі не зверне!

І марно слідом сокіл-верхівець,
І сонце чвалом — аж дзвенять попруги!
Якби лиш степом — світом навпростець
Летить зелений поїзд лісосмути!

Візьми мене, візьми і понеси,
Щоб дух нараз од швидкості забило!
О незагнуздана, шалена сило,
Чи не із вічності струмиш еси?
Чи не отут і витоки, й вінець,
І вітер на своя вертає круги?

...Жита. Безмежжя.

Й степом навпростець
Летить зелений поїзд лісосмути!..

А про нестерпну жароту? Про тучі пилюги? Про
довгі дні (та й ночі!) під
немовчний гул моторів,
дзвін і брязкіт крищі?

Ну що ж... то я скажу!
Віднині знайте, хто не знав: оці пітні, до спин
прилиплі сорочки,
Неголені, від втоми й від немилосердя сонця
чорні лиця,
Промаслені, мозольні руки в вічних саднах, вічно
в кушпелі,—
Оце,
це первісний портрет тієї чудо-паляниці!

Бо то і нині, як здавен, робота для героїв —
Вирощувать, ні — з д о б у в а т и х л і б у б е з к о -
нечному двобої.

І довго ще він буде в нас важкий,
Як цей до неба шлях (де — мов круті щаблі —
Валки, валки, валки... Крізь цілий світ — валки),
Наш хліб...
Солодкий цей, цілющий хліб людський.

**ЖНИВНА ПОРА.
ВЕЧІР**

Над жнивним полем молодик — неначе
Хтось обережно пальцем колупнув
Емаль небес...

Ще струмінь дня гарячий
Пульсує з бункера, а на лану
Мигтить роса — вечірне зёрно втоми...

Нарешті рушив зерновоз, і стих
Мотор комбайна.

Можна і додому,
А хлопці — хтозна, що й тримає їх—
Не квапляться... Усілись на обніжку,
Дістали цигарки, а припалить
Забулися...

Достоту Тиха Мить
Заворожила їх, підкравшись нишком...

І добре, що, йдучи до них, я вчасно
Відчув це і спинився звіддалі...

Як затишно їм зараз, як їм красно
І любо вкупі — Людям і Землі!
Сини і Мати, Вчителька і Учні,
Що стільки знесли на віку своїм,
Які вони в цю хвилю нерозлучні,
І як та злучність необхідна їм!
Давно все спільне — праця і турботи,
Давно вже зайві клятвені слова.

І РАПТОМ —
КОЛІЯ!..

Я йшов межею — ніби плив у збіжжі.
Високе і густе, мов живопліт,
Воно повільні колихало брижі
Від лісосмути — й в даль, на цілий світ.

І раптом — колія!.. Дві світлі нитки
У виїмці, що розтина масив...
І мимовіль — «Куди вони і звідки?»—
Майнуло; й враз — (який щемкий мотив!)—
Причулись (а чи справді — вчулись?) звуки
Дороги: думне соло вітрове
Поза вікном вагона, перегуки
Коліс на стиках...

Десь це все живе
В тобі, виходить, і чекає миті,
Щоб вирватись зі схову й нагадять,
Що — хай яке прекрасне поле —
в світі
Є ще дива, з ним поряд гідні статъ....

Це ти начаклував, залізний віче,
Від тебе загадкова ця тужба.
Бо ось же — вгледів рейки у хлібах,
І вже щось нездоланне й таємниче
Поймає душу, за собою кличе...
Куди?
У лабіринти нескінченні

Міських кварталів, де немовчний гам,
Де тиснява та поспіх цілоденний,
А в небі — хмари з димом пополам?

Туди, що вдієш...

Хай там грімкотіння,
Хай поспіх, тиснява та в небі — дим,
Є в теплих надрах міст живе коріння,
Що живимось і держимося й ним.

Отож...

Прошу — не сердься, Ниво мила,
Пробач, коли я в чомусь завинив.

Двадцятий вік

оцю любов двокрилу
Створив і в нас, дітей своїх, вселив.
Та й ти ж...

Давно ви з Сталлю сестри,
з нею

Й труди у вас одні, й мета одна.

Це — як отут:

у збіжжі йдеш межею,
А та не поділяє, ні, — єдна!

ВСЕ
СПОЧАТКУ

І знов луцильник на стерню,
і знову
Плуги у борозні...
Усе спочатку.
Останню золотаву смугу-згадку
Залле рілля, мов темінь вечорова.

І начеб зроду-віку ні билини
Тут не росло —
До виднокраю голо
(Там сонця вистигле червоне коло
На обрій опускається пустинний...
Чи сам сідає Липень?).

Кроком тихим
Заходить ніч, ласкава й сумовита.
Це ж скоро прийдуть бабиного літа
Неголосні, щемкі й сумирні втіхи.

Затим, теплінь шугнувши,
вітер свисне
Й падуть у прах землі шумливі шати...
І поле чує:
треба поспішати,
Й жагу в нім родить це чуття провісне.

...Усе минається, окрім турботи,
Щоб не минулося саме м и н а н н я ,

Щоб новизни постійне виникання
Велось,
йому завдаючи роботи.

Й в цім вічнім русі, в цім невпиннім вирі,
Перед безмежжям Часу чи й помітні,
Ми стоїмо, в безстрашші непохитні,
Бо певні сил своїх і повні віри
У тебе, поле!

Ми тебе, мов кладку,
Кладем поміж роками
й між віками!

...Ще тік гуде, а вже за сошниками
В ріллі — у Завтра стріли...
Все спочатку!

* * *

Ці чорні, мокрі паркани,
Ці дощем розкуйовджені віти...
Це ж усе —

до народження знане,
А не можу ніяк надивитись;
А не можу ніяк насититись
Цим у т и ш е н н я ладом урочим!

Ще докрапує,
ще півсердито
Громовиця з-за лісу гуркоче.

Й чимось пахне —
так клично, дурманно.

Житом?
Стежкою?
Мокрим листом?

Щось бентежно близьке
й невпізнанне

Колихнуло запону імлісту.
Щось? Чи — хтось?

Це ота невловима,
Зачарована мить таємнича,
Коли звершене —

ще незрима,
А побачене —
ще незвичне.

Дощ докрапує,
 хоч і скінчився;
Сонце — ось воно,
 та ще у хмарі...

Щойно
 заново світ народився
З коловерті яви і марень.

СПОГАДИ

Скажи, що не загадка!
Спогад — це наче
Сновиддя,
але наяву.
Тебе мов підхоплює хвиля гаряча
І кида — то в ніч вітрову,
То в ранок (чи вечір)
прадавнього року,
По котрім запав уже слід...

І ось ти — невільник стрімкого потоку
Й злітаєш над гонами літ
У горе,
у радість воскреслу,
в розгубу,
У цвіт,
у вогонь,
в голубінь,
У рідне й чуже,
в ненависне і любе,
В пільму, на осоння, в півтінь.

З чийогось наказу,
комусь на догоду
За гаттю скоряється гать
І навіч являє таке,
чого зроду
Й не думав ти в згадці тримать.

* * *

Той день, коли нас дощ застав у лузі...
Той неймовірно давній день,

коли нас дощ...

Вони й донині там —

Той луг, той день, той дощ, і — ти...

І треба

Лише затамувати подих,

І...

Це — мов покара...

О солодка

Покаро пам'яті! Так все виразно

Закарбувалося: й та синя хмара,

Що, мов на дріжджах, сходила

І пульсувала,

Чи ні — від болю корчилась,

раз по раз

Пробивана списами блискавиць;

І грімкотіння грому —

мов підводи,

Мов тисячі підвід котили шпарко

Небесним бруком,

та все ближче, ближче...

А потім дощ — важучий, аж твердий

(Не струменями — озером падучим!),

А ми посеред лугу, а довкола —

Хоч би десь деревце...

Й ми біжимо...

Ми біжимо щосил під водопадом,
І ти смієшся...
 Дивно так — немовби...
Немовби винувато
 (— Не дивись!)
Чи навіть злякано
 (— Не треба, чуєш?!)...

Я чую. Та не доберу — ніколи
Ти не сміялась так
 і не просила,
Щоб я на тебе не дививсь;
 чому,
Чому не треба?
 Бо тобі дощем
Розвихрило волосся? То ж дрібниця!
Бо ти задихалась від бігу? Бо...
Бо на тобі
 (я не дивлюсь, не бійся!)
Тоненька біла кофточка,
 й вона...

Вона ж... не щезла —
 просто геть прилипла,
Й видніші стали
 руки, плечі, гру...

Я не дивлюсь! Я не дивлюсь, не бійсь!
Я більш не гляну!..
 В мене й так від чогось
Туман стоїть в очах
 і незнайомо
(Від чого, справді?) слабнуть ноги,
 й серце
Зайшлося — тепло так! — в передчутті...

Чого? Як зветься це чекання?
Оце запаморочливе чекання?

Не знаю... Я не знаю...

Тільки

У підглибинах десь несміло плеще,
Що завтра, скоро, через десять літ
Це буде, збудеться (оце,

оце — тривожне,

Оце, від чого так зайшлося серце),
Що все це — осьде,

онде,

там...

Солодка

Покара пам'яті...

Колись,

В останню мить свого життя,
Я призову цей день,

щоб одігнав

Пітьму з-перед очей,
Щоб, перш ніж кану в неї,
Він знов явив мені —

її,

Задихану, з розвихреним волоссям,
У білій кофточці, що обліпила —
Мов вирізьбила — руки, плечі, гру...

Хай здасться,

Що все лиш починається,

що все життя

Попереду ще — осьде, онде, там...
Як в той далекий день,

коли нас дощ

Застав посеред луку...

ДАВНІЙ
ДІМ

Хіба не диво?— він впізнав мене!
Та що впізнав?! — він виглядав мене!
Він лиш бігцем не кинувся навстріч,
А снів і марив мною день і ніч.

Коли б не снів,
 чи так би він зрадив,
Чи так схвильовано заговорив?
Коли б не марив,
 чи так жарко він
Розкручувати б став цей рій картин,
Цю веремію лиць, прикмет, речей,
Імен, усмішок, голосів, очей?

Він все запам'ятав, старий цей дім,—
З ким я дружив тут
 і сварився з ким,
Чим клопотавсь,
 чим тішивсь,
 чим горів,
Які у серці сподівання грів,
Чиє в жазі невтишній
 по ночах
Бриніло ймення в мене на устах...

Ні, я не просто з даліни вернувсь —
Я наче знов
 у шал весни вернувсь,

В ті ночі,
в те палання,
в той політ.
І геть з плечей гнітку поклажу літ —
За хвильку я воскресну молодим!

І все це — він, цей півзабутий дім,
Цей пам'ятливий, добрий, давній дім!

А я ж...
навряд чи й рік прожив у нім...

Догнать!
Ублагати!
Ну що ж ти? Мерщій!
(Аж серце в нестямі зайшлося...)
Я стою...
Приминають осінні дощі
Білу траву
Мого волосся...

* * *

— Усе вже, все було...— зітхає Хмурий.—
Весна, дощі, кохання, осінь, сніг...
Вставали й прахом обертались мури,
Краса лугів лягала сіном в стіг...

— Було, й нехай!— в одвіт йому Веселий.—
Але подумай: все це буде знов —
Сніги, й весна, і сміх в людській оселі,
І дощ, і квіти з луку, і любов!..

...І так щодня: й на мить не тихне бій
Між ними і —
 в душі...
 В душі моїй...

* * *

Те веселе квітневе небо
в ластовинні зірок
Відсвітило давно і давно вже погасло для мене.
Зрідка в пам'яті зрине
й мій обрій осяє
буденний
Сміхотливе дівоче лице
в ластовинні зірок.

Те веселе квітневе небо
в ластовинні зірок...
Я не стримався б, я похвалився б,
що зрів його поруч,
Та самому собі вже не вірю,
що жив у ту пору,
Коли світ надовкруг золотивсь
ластовинням зірок.

Це веселе квітневе небо
в ластовинні зірок...
Я й не знав, що його і думками
торкати небезпечно:
Ось... набігла печаль.
Посоромилася б, недоречно!
Глянь, як квітень звабливо ряхтить
ластовинням зірок!..

* * *

І раптом я збагнув,
яким
Смішним здаюся і незграбним
В цім колі молодім...
Так звабно
Жінки всміхалися! Так їм
Невимушено і грайливо
(В новітнім стилі!) слугувало
Лицарство юне!..
Пустотливий,
Легкий мотивчик награвала,
Плела бобіна, й лінькувато
Кружляв танок...
А ну й мені б
За стан тонкий оту обняти
Смугляночку, що при вікні
Стоїть одна... Та й в круг!
Та й в круг!
Щоб люстра заяскріла сонцем!

О скованість чавунних рук,
Похилі плечі кроманьйонця,
Ще так виразно до сьогодні
Я вас не відчував!
Мерщій
У двері,
поки старомодна
Сльоза не зблиснула з-під вій!..

ГІРСЬКИЙ ТРИПТИХ

I

Так важко ти мені даєшся, горо!
З уступу на уступ — тропа камінна,
Крутіша що не крок...

Чому говорять:
Звойована вершина — не вершина?

Я ноги зранив об креміння враже,
Не чую рук, гуде з напруги спина...
Зійти б, дістатись — хай би що!

А кажуть:
Звойована вершина — не вершина...

Це хтось ошуканий похмуро мовив?
Це пересичений байдуже кинув?
Чи — мудрий виважив по слову слово:
«Звойована вершина — не вершина»?

Це ж і про цю, що ген під небесами!
Й про ту, що сива сповила хмарина!
Невже, зійшовши, й я скажу так само:
«Звойована вершина — не вершина»?

А як скажу, то — з радості? З розгуби?
Збагнувши чи — шукаючи причину?
Та — стій, про що я?

Дибляться уступи...
Мені ще йти і йти на ту вершину...

II

Як тихо тут! Щербатих стрімчаків
Безладне стовпище... Шпичасті брили...
Нависле скелля — ніби чорні крила
Над ураганом, що закам'янів...

Не день, мабуть, стихія лютувала
У межигір'ї... Чий неситий шал
Перетрощив оцю армаду скал,
Ці бескиди згромадив у завали?

А зараз... тихо як! Бо — відлягло?
Бо, хоч не згоїлось, та — відболіло?
По схилу онде стежка в'ється біло,
Цівками з-між каміння б'є зело.

Пейзаж... Не кожен, хто сюди загляне,
Зчудований красою мимовіль,
Подумає, що то застиглий біль —
Це видиво природи первозданне.

Хоча... і ми ж без страдницьких вінців
На люди йдем, як щось і до знемоги
Згнітять, бува...

Втім, — цур! — без аналогій!
У мене усміх, усміх на лиці!..

III

Яке безмежжя! Гори й небо...
Гори
І небо, небо...
Неймовірно — скільки
Над нами неба надовкіл!
А в ньому — кряж за кряжем —
гори хмар
У синяві;
а в ньому
Горою — ген, на видноколі,—
море
(Старезне — все в сивинах баранців);
І вітер у лице — блаватний племінь,
І сонце поряд — мов ілюмінатор
У світ, де неминаюче світання...
І все це, все твоє, і лється в тебе,
І захватом виповнює до краю,
Аж тисне, забиває дух,
аж сльози
Туманять зір...
Так ось на щó вершини!
Ось чому
Так спрагнено, так яро їх жадає
Душа!..
Але чекай-но...
Це ж як виходить?
Дивно ж...
Весь цей безмір,

* * *

День народження друга,
якого немає в живих...
Сидимо у кімнаті,
де голос його ще не стих;
На тих самих стільцях сидимо
круг стола, за яким
Стільки років уряд
ми цей день відзначали із ним.
Той же посуд,
те ж саме вино, що й завжди,
у пляшках,
Той же клен за вікном
із зірками на голих гілках...
Все як завше було,
тільки Час проминув,
тільки Час...
День народження друга,
якого нема вже між нас.

Ось тут,
де господарю й слід,
він сидів за столом.
Тут і келих чекає,
наповнений добрим вином.
За хвилину він зайде,
це ж свято його — не чиесь!
Десь затримавсь, напевне...
Ну ясно,— затримався десь!..

Ми ж тим часом, однак...
 почнемо, бо — чекати дарма:
День народження друга,
 якого між нами нема.

Так, немає, нема;
 це реальність гірка —
 не слова.

Вже й жона його звикла
 писати в анкетах: «вдова»...

Що ми знаєм про те,
 як їй мається в домі оцім,
Де й донині все зветься,
 як здавна наречено ним,
Де усе як було,
 тільки Час проминув,
 тільки Час...

День народження друга,
 якого нема вже між нас.

Ми потроху, проте, перегодом
 забудем об цім:
Розтечуться розмови —
 не буде ж застоля німим!
Хтось, гляди, пожартує,
 і сміх на той жарт пролуна.
Хтось подумає: «Грішно!»—
 та — визнає, на кому вина!

Це — життя!
 Кожен порух диктується ним,
 кожен звив.

День народження друга, якого...
 Та був же він, жив!
Тим і сходимось ми в його домі в цей день,
 бо за ним

Залишилась жива борозна,
що проклав він живим.
Все іде, як і мусить іти!

Та — помовч... Якщо все,
Звідки ж туга, душе моя,
чом вона ссе тебе й ссе?
Вільно тчеться розмова,
і солодко п'ється вино.
Та чому перед зором щоразу
це чорне вікно?
Там обнесений клен,
там на скрючені голі гілки
Нанизались (спитати — навіщо?)
холодні зірки...
Листопад... Це — ще осінь.
А втім, то — зима вже, зима.
День народження друга,
якого нема вже, нема...

«НЕВІДОМА»

(Поема шаноби)

Ну, скільки цій бабусі? Дев'яносто?
А чи й всі сто?

Щоранку о дев'ятій
Вона, ледь-ледь ступаючи (подагра!),
Приходить в скверик і на ту, що й завше,
(Неподалік фонтана, попід кленом)
Сідає лаву...

Тут до неї звикли:
До капелюшка, що із моди вийшов
Десь у тридцятих чи й того давніш,
До парасольки в будь-яку погоду,
До ридикюля, до пенсне...

Уламок,
І не вчорашнього, а поза-поза-
Колишнього...

Вже років із п'ятнадцять,
Як перестала в скверіку з'являтися
Остання її подруга, й відтоді
Вона сама...

Звичайно, підсідають:
Бува, знайомі навіть (із молодших),
Та не засиджуються, бо — про що
Із нею бесіду вести?

І, видно,
Бесідників і їй не дуже треба:
Їх вистачає в неї. Ось погляньте —
Вона всміхнулася комусь, котрогось
Бровою сварить, а оце — завмерла,

Не дише — слухає, й сльоза поволі
По зморшках котиться...

Все з нею, з нею!

Усе і — всі! Й нічого не змінилось!
У тім житті, в яким вона витає,
Все виглядає, як тоді, і стільки ж,
Як і тоді, для неї важить кожна
Мала подробиця — чийсь погляд, усміх,
Слівце, що проходилося зненацька
(А мо' й навмисне кинуте, як натяк),
Чутки, секрети (як оцей, скажімо,
На всю гімназію: учитель Сто-ич
Закоханий по вуха в директрису!),
Останні звиви моди (вчора в Л-ських —
Вона їх доньку музики навчає —
Розповідали, що з весни в Парижі
Все менше видно дам у кринолінах...).

Тепер уже й не віриться, що справді
Був час,—

літ сорок п'ять чи й більше тому,—

Коли усе це стерлося, здавалось,
Навіки щезло з пам'яті... Неправда,
Ніщо не стерлося, ніщо не щезло;
Все тільки зачаїлося до часу,
А зараз лиш гукни, й вони слухняно
Приходять, дні й труди її колишні,
І все — події, зустрічі, гостини —
Живим скресає видивом у згадці,
Чи й ні, не в згадці,

все — мов осьде! — знову

Кипить круг неї, діється із нею!..

...Сьогодні вранці молодий Курчавін
Негадано освідчивсь їй в коханні.

Та ще в яких словах, як романтично!
— Мадмуазель, нарешті провидіння
Навчило смілості мене... Я змучивсь!
Щоночі в сні вас бачу, марю вами!..

(Син повітового судді Модест Максимович Курчавін (1887—1915); того літа — петербурзький студент на вакаціях, з осені 1914 року й до дня загибелі — доброволець у діючій армії).

Ах, цей красунь Курчавін! Їй казали,
Що він за ким лише не волочився!
Тому вона вдала, що поспішає
(Хоча не на урок — з уроку йшла),
А потім шкодувала, бо, їй-право,
Він з нею... Ні, із нею був він щирий —
В очах таке шаленство палахтіло!..

Їй взагалі щастило на безумців.
Один стрілявся навіть із-за неї.
Усю весну він анонімно вірші
Їй слав щодня.

«Прекрасна «Невідома»!

Це з вас, я знаю, свій шедевр безсмертний
Писав Крамської! Та й геніальний пензель
Не всю красу зумів...»

Було і смішно,
І лячно водночас; а ще — кортіло
Узнати, хто таємничий цей пііта?
І враз відкрилось — Федя Петрусенко
З реального... Хлопчисько: був за неї
Молодший років на чотири, певне.
Лише про це вона йому й сказала:
— Федюню, я зворушена, та тільки ж
Я застара для тебе... Ти ще ж хлопчик...—
А він вночі собі прострелив груди...

(Факт документально не зафіксований. В біографічних матеріалах підтверджується, однак, що професор, доктор фізико-математичних наук Федір Савелійович Петрусенко (1893—1978) справді в 1901—1907 роках навчався в NN-ському реальному училищі).

На щастя, обійшлося. За літо хлопець
Поправивсь (це вона ледь-ледь не вмерла,
Настрашена, а він одбувся шрамом).
Батьки ж тим часом продали будинок
І спішно вивезли його з NN...

Ні, їй не красень і не відчайдушний.
Поет судився. Доля задля неї
З неближньої губернії уперто
Вела в NN того, кого чекала.

А почалося в них, як це нерідко
В житті буває, з казусу:
він спершу
Їй здався казна-ким...

Та й то — це ж треба!

Три дні — з уроку на урок — за нею
Ходив, немов приставлений. Тут осінь,
Періщить дощ, а він в легкій візитці
Й в солом'яному канотье!

Щоправда,
Тримався звіддалік, цілком пристойно.
Та скільки це триватиме?!

Нарешті
Не витримала — підійшла, рішуча...

Вони — не раз сміялися по тому,
Той день пригадуючи.

Він не став
Приховувать — признавсь: колись улітку,
В оцьому строї бувши, він уперше
Її побачив, ну й... боявсь, що в іншим
Йому не пощастить... Та й окрім цього:
Чи підійшла б вона сама до нього,
Коли б він був, як всі, при парасольці
Й в касторовім пальті?

Донині в шафі
Той капелюх висить і та візитка...
А ще стоїть у шафі старовинний
Пошарпаний теодоліт,
навиліт

Пробитий кулею.

Це — в двадцять першім,
Коли комуні землю нарізали,
Бандит похибив п'яний,
із утинку

В «ч е р в о н о г о» стрілявши землеміра.

(Т а к у дописі, вміщеному в губернській газеті. Нагадавши, що землемір М. М. Вербицький, попри своє непролетарське походження, ще за царату часто обстоював інтереси селян-бідняків, а зараз взірцево й безстрашно — що засвідчено його поведінкою під час нападу банди — служить в радянських земорганах, автор допису — сількор Правдивий зазначає, що в повіті т. Вербицького давно і заслужено називають «червоним землеміром»).

Про наскок той ще довго говорили
В повіті, та й в губернії. А Коля
Страх не любив, коли, було, при ньому
Хтось нагада про нього.

«Чим не диво?
Герой! Куди тому Кузьмі Крючкову!—
Парирував сердито.— Не захлипав,
Не кинувся тікати — вставляй в багет!»

А з нього й справді... при його здоров'ї
(Хто краще неї все те знав?) який там
Із нього був герой?! Все кашляв, кашляв,
Частенько з кров'ю (через те й до війська
Не призивавсь — білобілетник чистий).
Вважай, самим характером тримався...
«Я впертий!»— часом жартома хваливсь,
А й був упертий, ще й який! Траплялось,
Всю ніч бухикає, аж перед ранком,
Украй знесилений, засне нарешті,
А встане, як давно завів,— о шостій
(Якщо не мав потреби встать раніше),
І не вмовляй його, бо «лежебоцтво»
(Такий у нього термін був), як зрада,—
Найтяжчий гріх!

А ще він надзвичайно
Вразливу совість мав. «Живеш на світі,
То й світ піддержуй,— говорив.— Інакше
В нахлібниках опинишся!»

І дійсно —
Не ждав, щоб звали,— сам на поміч кидавсь:
Не міг стояти збоку, коли йшлося
Про праве діло,— прилучавсь негайно!
А вже як прилучився, то обіруч,
А вже як взявся, то з цілого серця,
І не відступиться, нехай там що!

Кирюші це дісталось у спадок —
Такий же совісний зростав і чесний,

І Коля саме цим найбільше тішивсь.
От — не дожив, не вздрів його дорослим...
У тридцять другім ранньою весною
Десь перемерз — на полі чи в дорозі,
І — пневмонія, і...

Тієї днини

Урвалось і її життя, бо щез
Майбутній час у нім...

Все, що для неї

В житті ще мало статися, зненацька
Летким димком знялося і розтало.
Тепер світало тільки для Кирюші,
І день для нього днівсь, і ніч до нього
Приходила, аби спочив і завтра
Їй знову світ весь заміняти міг.

Коли він став студентом і поїхав
(Це ж тільки здумать: сам-один поїхав!)
До Києва (а там летять машини,
А там трамваї мчать... Там, їй казали,
Спокуси... та й спокусниць вистачає!),
Вона не стала довго міркувати —
Зібралася та й слідом подалась.

Було нелегко? Так. Півроку майже
В музичній школі спала під роялем?
І це було...

Але зате Кирюшу,

Кирюшу бачила! А перегодом,
Як їй дали кімнату, й зовсім райське
Життя настало — відтепер Кирюша
Знов дома жив. При ній, при ній щоденно!
Він впертий був, як батько, але й чуйний,
Як батько був: беріг, допомагав їй,
Все пильнував, аби не хвилювалась.

Затримається десь, то неодмінно
Подзвонить, попередить; здасть екзамен,—
Найперше мамі радість ту несе.

Лише в одному він її не слухавсь
І тим смутив, а часом навіть сердив.
Вона знайшла для нього наречену
(«Ти б глянув, Ніночка — це справжнє диво:
І мила, і вродлива, і розумна!»).
А він — то віджартується: «Гадаєш,
Мені вже час? Чи день ще погуляю?»
То, іншим разом, скажеш — і не гляне —
У книжку втупиться, мов і не чув...

Коли у сорок третім він озвався
(Одразу п'ять листів прийшло у грудні),
Вона того лиш з радості не вмерла,
Що не вмирають з радощів.

Затим

Настали знову дні ждання й тривоги.
Він часто їй писав, та ось же — пошта!
Були листи — по місяцю блукали,
Був лист один — сто днів ішов до неї!..
А втім, і це, як вдуматись, урешті
Навчало ждять і помагало ждять.
Вона навчилася всього;

й чекати,

Й читать в його листах поміж рядками
Утому, біль утрат (про це він, звісно,
Їй не писав)...

А ще вона потроху
Навчилась (потерпаючи душею,
Щоб не наврочити, щоб не сполохать!)
У повоєнне завтра зазирати.
Війна кінчалася. Бої точились

Уже у лігві ворога... Ну, скільки
Іще він огризатиметься? Може,
Узавтра й здійме руки, і тоді...
Вона ночей не спала: «Вже недовго...
Недовго ж, правда?»

Доле милосердна,
Це ж правда, він повернеться? І знову
Все буде, як було...

Ні, буде краще!»

І виділося їй: Кирюша й Ніна
(Звичайно ж — Ніна! Іншої невістки
Вона не мислила!),

Кирюша й Ніна

Прийшли її навідать, ще й онуку —
Смішливу щебетуху з синім бантом —
Бабуні привели, щоб навіталась...
Вона і тишилась — аж набігали
Такі легкі-легкі, солодкі сльози,
І серце тануло і завмирало
В передчутті неуявлених див.

І якось раз не стрималась — усе це
В листі Кирюші виклала, й про Ніну
(Нехай звикає думати про неї!)
Ледь не сторінку цілу:

«Я за тебе

Хіба лиш не освідчилась, Кирюшо,
А що невісточкою зву, то певна:
Ти ще не раз мені спасибі скажеш!»

Отак і написала, і раділа,
Що вийшло в неї складно і дотепно,
І стала ждати, що ж він їй відпише.
«Знов віджартується а чи промовчить?
А може, справді,— вже ж таки дорослий! —

Подякує?»— чекала, прикидала...
А він (лічила дні: п'ятнадцять, двадцять...),
А він (тривожилася: скоро місяць!..),
А він... А він...
А він не відповів...

...Вона й тепер його, буває, сварить,
Що не послухався її, бо Ніна
Прекрасна дівчина — привітна, щира...

(Колишня викладачка музичного училища, нині пенсіонерка, Ніна Василівна Чиженко (до заміжжя Левченко) й по сей день не забуває — навідує свою стару вчительку, а згодом — колегу...).

«А ти, Кирюшо, матір не жалієш,
Ти й досі сам як перст,— шепочуть губи.—
Як перст... Як перст...»—

І сльози, мов осіння
Мутна вода на зораному полі,
Звиваються по зморшках-борозенках
І кануть з сірих щік на темні руки,
На чорний ридикюль...

Вона згадає —
За мить чи за годину знову ясно
Відкриється їй чорна прірва правди.
Та їй не треба, їй не треба правди!

(Заступник командира полку майор Кирило Миколайович Вербицький загинув на початку березня 1945 року під Кюстріном).

Навіщо правда, як вона погасить
Останню іскорку?
Це ж так нестерпно,
Коли за ніччю просвітку не видно.

ІЗ СТУДІЙ ПРО МИСТЕЦТВО

ВІЧНЕ ЧЕКАННЯ

А. Фуженко.
Пам'ятник полеглим воїнам
у селі Єлизаветградці
на Кіровоградщині)

Три жінки незрушно стоять на горбку невисокім,
Камінні три жінки, застигли у вічному чеканні.
Найстарша з зорею будьонівку держить в правиці,
Із смужкою шапку-вушанку трима середульша,
А третя — молодша з них — каску голубить рукою.

То вечір над ними, то ранок, то знов вечоріє,
Вони ж за чеканням ні днів, ані років не лічать.
То цвіту завія, то снігу завія над ними,
Вони ж за чеканням не знають ні зим, ані весен.

А ждуть вони тих, котрі з бою вернутися мають.
А ждуть вони тих, котрі сонце їм в небі світили.
А ждуть вони тих,
котрі з бою не вийдуть ніколи...

Три жінки незрушно стоять на горбку невисокім,
Камінні три жінки, застигли у думній скорботі.
Вони не старіються, як не старіє чекання.
Що старша вже внуків гоїдала б,
дітей — середульша,
Що третя — молодша між них — удова-наречена,
То будуть такими, як є, вони й завтра і прісно,
Бо вічність саму присяглись у жданні переждати.

Зчорніла від сонця й негод їх одежа камінна,
Та байдуже їм — задля кого в нову виряджатись?

ХОР

Хтось, може, зверхньо скривиться: «У хорі?
Між крапель краплею?»

О скептику похмурий!
Я крапля, так! Але — у морі.

В морі!
Піщинка я, але — на крилах бурі!

Нас легіон, її крильми сповитих,
Та не загубимось ні в тлумі, а ні в стумі:
Із сотні видихів — один могутній видих,
Із сотні серць — одного жару струмінь!

Не до плеча плече — душа з душею тісно,
Отак ми стоїмо, в одну істоту злиті.

Розсердимось —
і грім гримить у світі,

Зрадієм —
в небі сяйво добровісне.

І ви й самі незчулись... Ви вже з нами!
Й ніщо нас не спроможне роз'єднати,
Бо почалось... Бо почалось!

О свято
Братання трепетом, відрадою, сльозами!

В годину, як, чуттям одним натхнені,
Зливаємось і лине хвиля співна.

КРАСА

(О. Роден.
«Та, хто була
прекрасною Омієр»)

Облізли брови, згасли очі,
Ті, що колись не знали дна
Й вогнем палали серед ночі.
Волосся вкрила сивина,
Тремтить, немов драговина,
Під синім носом рот запалий...*

Франсуа Війон
(Переклад Л. Первомайського)

Та, хто була прекрасною... Це — мста?
Знущальний шарж?

Кістлявий торс бабусі:
Обвислі перса, зморшки, горб... Це — та?
Ота легка, зваблива в кожному русі
Прекрасна Омієр?

То конче в цих
(В оцих?!) очах, нехай давно — не вчора —
Свавільна грала, клична непокора?
Й вуста оці... Невже з цих губ сухих
Колись кохання шал хтось марив спити?

Безрадісна пора — похилий вік...
Чом з нього славний Майстер взявся кпити?
Чи це не мста, не кпини —
тужний скрик

* Як відомо, саме вірш Франсуа Війона «Нарікання чарівної зброярки», з якого наведено ці рядки, надихнув Родена на створення скульптури «Та, хто була прекрасною Омієр».

За тим, чого ми втримать не в спромозі,
Що гасне день по дні круг нас
і в нас?

Це все про Час: він завше на порозі —
За стрічею прощання що не раз,
І греблі — як не бийся — не зведеш
На цій ріці, що й жорна тре на мливу.

Та, хто була прекрасною...

Але ж

Б у л а вона — веселе юне диво!
І вабила, і мучила,

гріховна

Й свята в своєму грішному єстві.
В скількох серцях, бісівських чарів повна,
Вона чуття збудила вогневі!
Скільком вона в невтишній спразі снілась!
Скільком несмілим додала снаги
В життєвих змагах!..

Тим вона й лишилась,

На вічні переставши береги;
В чийсь відбита зорі, в спогаданні,
Що сплавилось із жалю і тепла,
Солодким щемом в задавній рані
Жила вона

і — смерть пережила,

Прекрасна, як отам, за даллю...

Навіть

В оцій подобі, на краю гіркім,
Митець її красу безсмертну славить.
Недарма ж він цю скорбну тризну править:
Так тяжко тужать, коли є за чим!..

ГОЛОС
НІНИ МАТВІЄНКО

(Захоплена посвята
землячці)

В окопних снах це називалось д о м о м .
Було, привидиться у щасну мить:
Десь там, давно, за цим грімким огромом,
Вікно у сад. І — ніч...

Бентежна віть
В тремкому русі по зірках черкає
Й — чи креше іскри, чи роняє цвіт...
І раптом —

думне «Ой гаю, мій гаю»
Зрина
і весь заповняє світ.

О голос, голос Ваш!
Як він виводив!
Як лагідно дзвенів, як владно вів
У рідну даль, у край забутих див!...

Та — стій,
у Вашім зорі ніби... подив?
Ви кажете, що Вас тоді й на світі
Ще не було?..
Ах, так, Ви ж молода...

Та звідки, звідки ж це ? —
...Весняне віття
Понад Ємільчиним зірки гойда,
І я не сплю,
дарма що вже нерано,

А завтра в школу;
чи підступить сон,
Коли зачувся — котрий вечір жданий!—
І зве ячанням срібним

(в унісон
Весні, зіркам, чаклунському ріжкові
Молодика, який сурмить у ніч)
Той голос!..

Як назвать його — скрипковий?
Сопілковий?

Хоча чи в цьому річ?!
В оправі дружних голосів дівочих,
Близький (це ж на сусідньому кутку!),
Як щиро й просто він

і як уроче
Журбу і радість повідав людську!
...Теки у даль століть дороги биті,
Народ вершив буденне і святе...

.

Вас не було іще тоді на світі....
А щó, як Ви не вперше живете?
Пісні складаються не для оздоби —
В них суть життя, його вогонь живий;
І з віку в вік, щораз в новій подобі,
З того вогню народжувались Ви,—
Щоб їм не гаснути, не замовкати,
Щоб не урвався звук, не щезнув дух!..

...Ах, як до речі Ваше «Терен, мати»
З динаміка!

Я обертаюсь в слух...

**КОНЦЕРТ
У ДОМСЬКОМУ СОБОРІ**

О, музики благословенна
соборність!

(М. Бажан)

Орган під склепінням
Домського собору
вперше зазвучав 1601 року...
*(Речитатив дівчини-екскурсовода в
бічній галереї перед початком).*

Ще хвилька, ще... і цей громохкий вал
Мене підхопить, понесе...

Куди?

Не знаю...

Та я й не опинаяюсь, не питаю.
Я слухаю його, та ні,— вбираю.
Нелюдська музика! Пекельний шал!

Вселенське торжество?

Але ж яке похмуре!

Вселенський похорон?

Та ось... зачувся сміх...

Повз безконечно довгі чорні мури
Ведуть закутого.

Можливо, на тортурі.

А він, з очима, повними зажури,
Співа захоплено про чийсь визивний гріх...
Про чийсь?

Та це ж він...

В вагоні електрички, у яким надвечір
Я їхав з Дубултів сюди, до Риги,

В кутку неподалік од мене

двійко

Закоханих сиділо.

Ні, ні, вони не цілувалися на людях.

Вони одне на одного дивились.

Та як дивилися!

Вони — й про це їх очі говорили —

Вже нарізно не існували.

Так,

Розділені,

вони б не прожили й хвилини,

Бо всім одне для одного були —

Землею під ногами, сонцем, хлібом,

Повітрям, без якого...

Стій! Та це ж він...

Це його моління

Про щастя. Це — жагливий гімн про мить,

Коли в благословеннім сновидінні,

Що враз правічні ночі володіння

Розтяло ярим сполохом проміння,

Йому наснилися у вінку невиннім

Оті — у цілім всесвіті єдині —

Цнотливо звабні губи, очі сині,

Й примрілось поле в мирній голубині,

І дні в трудах, і втіхи голубині,

Й жага бажань, і пристрасті шаління —

Життя наснилося...

Як трепетно бринить

Його розчулений,

його печально вдячний,

Його прощальний голос!..

(Бо вже знов гримить,

Накочується грізно вал покари!)

За що?

У чім ти схибив, необачний?

Все тоншає, от-от урветься нить
Живого подиху...

Все ближче вдари
Караючих громів та блискавиць.
Не одведеш їх, марні намагання!
Скорись, зухвальцю!

На коліна!

Ниць!

Він замовкає, знічений.

Тепер — баци,
Над всім баци — гнівливо й невблаганно
Гримлять, підближуючись ненастанно,
Немов орда віків громохким станом
Знялась і суне світом нездоланно...
А підголоски — мстиво і захланно —
Одно допитують:

— Ти хто єси?

Ти хто єси?

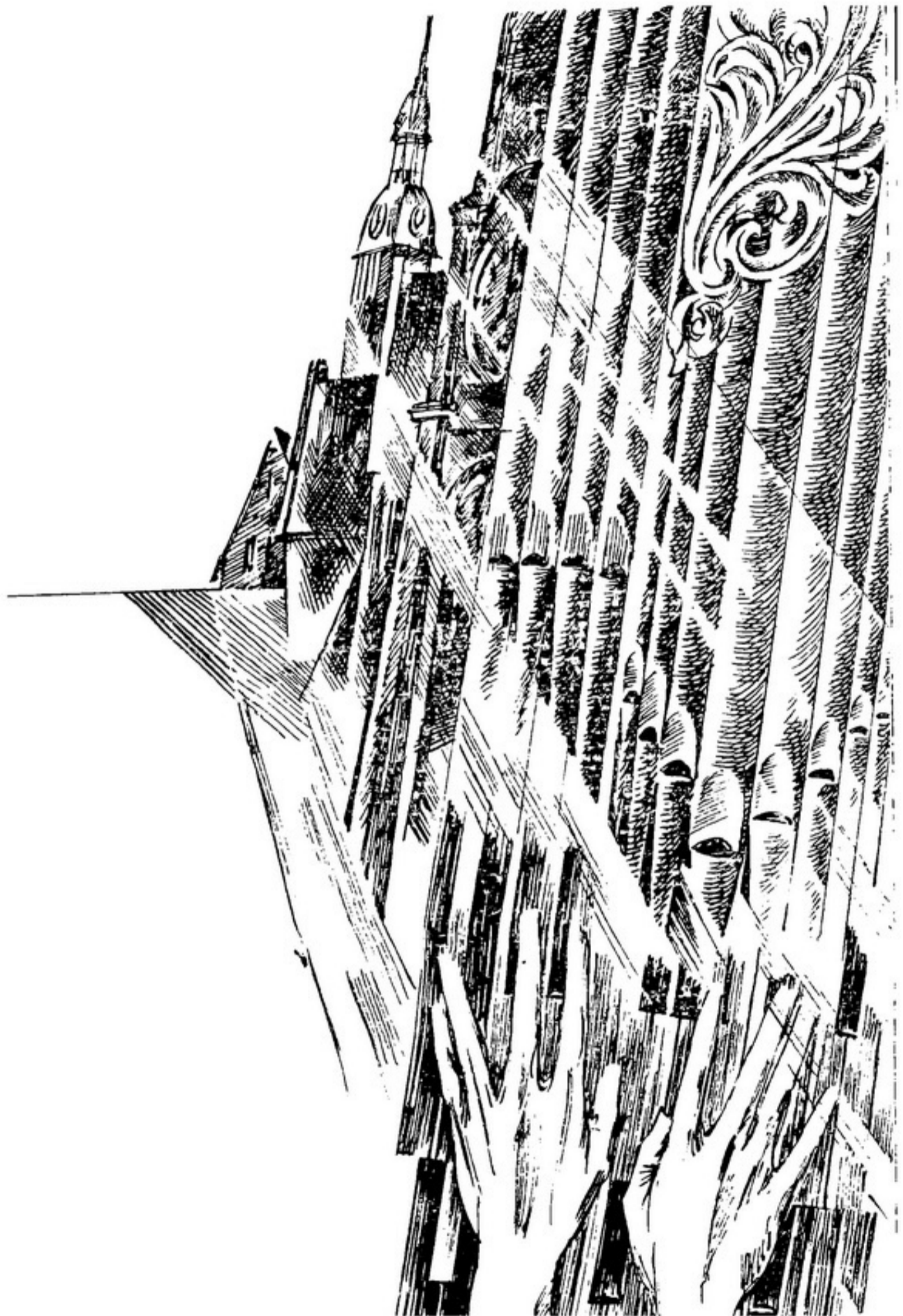
Ким кликано, ким звано
Тебе з нічогості?

В усі часи

Вас — мов пісок — незримим ураганом
Жене нещадний Час!

Ви ж лихоманно

Вхопитись ладні й за його списи
І тішитесь — глухі й сліпі — дурманом
Суєтних сподівань та небилиць,
В безсмертя манну вірячи оманну.
А ці незрушні хащі кам'яниць,
Брущата крига вулиць, гострих веж ліси...
Що ваші ймення їм і голоси,
Чуття, страждання, риси ваших лиць,—
Все, що хутчіш, аніж голки з ялиць,
Ледь з'явиться й — щеза?..

Але зажди!
Як трепетно озвався знов орган!
Достоту — ніжна й добросерда —
Задихала жива істота... Й як доречно
Спливло за супроводом тихе: Ааа-veee
Ма-гі-іаа!..

Мов голубий струмок у безгомінні
Побіг, повивсь по золотавій ріні;
Й запахло сходом сонця,
пробудились трави,

І — птахи відкілясь,
легкі, весінні...

Чи ні, то з серця теплі струми — Ааа-veee!..—
В мольбі затаєній, в надії кличній,
Про що я думав перед цим?

Ах, так, про вічність.

Про те, що вічні ми...

(Є щось трагічне

У цім святім самообмані

й щось величне,

Бо ми ж...

Ми й справді ж бо, ми справді вічні!)

Ми справді вічні!

О Маріє (Мамо!), здрастуй, ave!

І ти, Дружино, ave!

Мила Доню, ave!

Усі на світі матері, дружини, доні,
Котрі життя в своїм плекають лоні,
Avete,

ще й окремо кожна — ave!

Ви — на безсмертя наше віще й вічне право!

По хвилі хвиля ми, по лаві лава

Мільйонноглаво ідемо,

мільярдоглаво.

І не лякай нас, далино віків імлава!

Скількох тисячоліть

за нами

стліла бронь іржава,

А ми — по хвилі хвиля, ми — по лаві лава!

О Земле, невмирущого життя держава, ave!

Твоїй сназі животворящій слава!

Ave!

У безконечності вівіки — ave!

Я повертавсь після концерту тими ж

Кривими вуличками, по яких надвечір

Ішов був до собору. Домовито

Світились вікна у старих будинках...

Вузькими тротуарами поволі

Текла людська ріка...

Хто б міг сказати, скільки

Віків їй, цій ріці? І хто б наваживсь

Передрікати, що вона урветься?

Вічність

Спокійно пульсувала доокіл...

ТРИ СПРОБИ
АВТОПОРТРЕТА

I

...Мов при підніжжі
Крутої небосяжної гори
Стою, малий... Хто скаже, скільки
Нас тут уже було?
Який (в яким мільярді?) я за ліком
В шерезі спраглих викричати серце?

Іще хвилина, і — заговорю.
Одна хвилина ще, і многомудрий,
Всезнаючий цей світ почує
Таке, чого не знав, не чув одвіку!
Одна вхилина, і...

Мов при підніжжі
Крутої небосяжної гори
Стою, малий... Як просто це і як...
Як нездійснено — викричати серце,
Коли воно — немов болючий нурт.
Бажань, чуттів, тривог,
яких ніхто ще
Не зазнавав ніколи, у яких
Наймень іще нема;
й все б'ється в грудях
Жаркою німотою, котра слова
Сахається, немов тенет!

О муко
Ловця невловного! Чи в світі є щось важче
За це в душі нещадне, ніби смерч,

Супряження безсилля і жаги?
...Мов при підніжжі
Крутої небосяжної гори
Стою, малий....

II

А невловиме — ось!..
Я ще й не вірю.
Але — світнуло
(блискавка? Незнана
Зоря зійшла?), — і ось воно відкрилось!
І зразу — сяйво, неймовірне сяйво
На цілий світ. І весь він перед мною!

Усе я виджу, все!
Все чую й відчуваю!
Все знаю, розумію, все умію!
Й на все стачає слів!

Тепер навіки
Вони мені підвладні! Все, що схочу,
Скажу, і виспіваю, і змалюю!
А треба буде — воскресну! А треба,
Створю (із слів! із слів!) живу подобу
Землі — міста, шляхи, поля, —
Й людей створю, й осяю їм обличчя
Бажанням, думами, стражданням,
І в груди їм серця вкладу,
і рватись
Увись примушу їх, і завмирати,
І терпнути, і дзвоном калатати
(Щоб аж у скронях гупало!),
як дзвонить
Моє в цю мить, коли вершину врешті

НА ЛУКАХ

...І знов звідтіль, од верболозу
(Там тінь чи сіті на піску?),
Протяжно-спрагле:
— Перево-озу-у!—
Переколом через ріку.

Їм дуже треба, знать по всьому,
Бо — скільки голосу стача —
Укотре просять:
— Гей, по-ро-му-у!..—
То хлопців чути,
то дівчат,
То хором — всі!— кричать,
ретельно
Натискуючи на склади...
Ну, конче, будь-що, ну, смертельно
Їм треба чимскоріш сюди!

Аж озираюсь мимоволі:
Що тут такого? Берег... Луг...
І враз —
о світе мій! Роздолля
Й краса, краса яка довкруг!

Внизу (я на урвистім, правім)—
Десна у золотій лусці.
А поруч океан отави

Жене за обрій баранці:
То білі, то мов жар, то сині...

І раптом на моїх очах
Стається диво сотворіння:
Не сонце в небі — сяйний птах
Ширяє...

 Й все згучить довкола
(Який тремкий, бентежний тон!),
Із сіл відлунки? З луку — бджоли?
Чи то сама, з глибинних лон,
Земля тим звуком
 таємничу
Билицю почина свою?..

...Там спрагло: «Перевозу-у!» — кличуть,
А я, щасливець, тут стою!..

АБРИКОСА

Найперше — цвіт!
Найперш, найперше — цвіт!
Нарешті сніг зійшов
і станув лід.
Тож — цвіт мерщій!
На волю — цвіт мерщій!..

Тривожно їй,
Ах, як тривожно їй!
Лякають: рано!
Нащо поспіша?
Але одним,
одним горить душа:
Притьмом — не завтра! —
к сонцю стріли віт,
І — цвіт!
Нехай із голих віток —
цвіт!

Найперше — цвіт!
Усе, крім цвіту, — згодом.
Найперше — цвіт,
Щоб скорше став він плодом,
Щоб рід за родом далі,
Рід за родом,
На сотні щоб,
Та ні, — мільйони літ!

Найперше — цвіт!

* * *

Чи в цвіті сади, чи в осінній зажурі,—
Ми п о в з пролітаєм в буденнім алюрі.
Чи зорі вгорі, а чи райдуга грає,—
Й кивнути нам ніколи — часу немає!
Мчимо. Не до того. Хвилинки нам шкода.
Чом ти не навчишся так жити, природо?
В наш вік

недостатня то періодичність —
Припливи й відпливи отави щорічні!..

Не голос нахмуреного ретрограда —
Сумління говорить:

це схоже на зраду.

Хтось дерево знищить, хтось луг переоре,—
Байдужий чи й зиркне — нема йому горя!
Що пісня глухим?

Що незрячому врода?

Того, що не знаєш, не так уже й шкода...

О саде в цвіту чи в зажурі осінній,
Пробач наші вільні й невільні провини!
Ти, лісе, ти, озеро — схованко неба,
Прощення у тебе прошу і у тебе.
Небавом усі —

вже ж діватися ніде!—

З поклоном до вас по науку ми підем.
В трави понад шляхом питаєм поради,
Як шляхом іти, щоб її не топтати.

ЛІСОВІ ШКІЦИ

ІНТРОДУКЦІЯ

... Я теж, я теж в тім винуватий,—
Хоч не палій, не браконьєр,—
Що зрідли, блякнуть лісу шати,
Що про луги, річки тепер
Одне зусюди й чуєш: «Гинуть!»,
Та звуть на виручку: «Спішіть!»

Я йшов до лісу, ніс повинну —
Спокутний камінь на душі.

А ліс, мов сміючись із мене,—
Який у нього добрий сміх!—
Пагілля простягнув зелене:
— Пристав, браток? А ну — під міх!—
І вільгістю війнув, і витер
З мого чола жарку росу.
— Води? Та ось — хоч десять відер.
Суниць? За хвильку піднесу.
Не бачиш? Онде на галявці,
Й за папороттю подивись...

Я озирнувсь: в траві — ласкавці,
Кущі круг вільхи обвилились...
І — проковтнув зітхання скрушне:
Тут все ж бо тішить, веселить!

О як — містянин простодушний —
Я ошукавсь в ту першу мить!

Коли б і вмів пильніше глянуть,
Не все я розглядів би враз,
Бо ліс свої пекучі рани
Не виставляє напоказ.
Кущами, тінню, всім, чим змога,
В тужбі по кожному листку,
Він до пори ховає погар,
Сокири слід в молодняку;
Він прикрива травою сміття —
Своє прокляття і біду,
Він мовчки диму лихоліття
Терпить в громади на виду...

А ми зітхаєм співчутливо
І в сані вдячливих гостей
Ждемо, щоб сталось врешті диво...

Від наших віршів?
Від статей?

* * *

Накрапи сухості рудої
На вільсі, грабі, на кущі...
А хмари...

Гей, ти що, в простої,
Летюча фабрико дощів?

Безгосподарність несусвітня,
Видать, у тебе там, в цехах;
Казав хтось в електричці — з квітня
Не впало й краплі в цих краях.
А певне, всі беруть зарплату,
Безсрібників у вас нема?

Як жаль, що ні з кого спитати,—
Я б запитав не жартома!

Частіш, ніж «рік», ми кажем «ера»
(Космічна, атомна і ще...);
Вже нам відповіда Венера...
А навести б контакт з дощем!..
Прознать би хмари таємниці,
Щоб — при потребі — на аркан,
Та змусити її пролиться
На сад, на ліс, на луг, на лан!

Що, сили в нас нема такої?
Чи звичності не скинем гир?
...Накрапи сухості рудої —
Мов присок в очі — нам в докір...

* * *

Берізка...

А довкруг — шипшина
Жалкі наставила шипи:
«Шануйся, звірю, й ти, людино!
А ні, то спробуй — зачепи!»

Вклонивсь:

— Берізко! Ваша світлість!
Що ж, намилуюся здаля...

Це б скрізь так,
де краса,
на світі...
О, як би розцвіла Земля!

* * *

Дуби — немов за руки узялись,
Уряд грудьми супроти вітру стали.
Так щось боронять від біди-потали...
Та й справді — в них за спиною
підріст!..

Вони у нас, людей, чи ми у них
Перейняли Закон оцей високий?
Дубків за ними чуть
безжурний сміх...

Несумно й в нас за спиною, нівроку...

* * *

Мураха... Й глянь,— вантаж який!
— Мурашко! —
Я сів навпочіпки.— Що, дуже важко?
Як по тобі, це ж, мабуть, тонни три.
У нас давно вже крани, трактори,
А в вас усе, як за царя Гороха...
Спинилась би, перепочила б трохи.
Ах, ніколи...
Чимсь, може, допомогти?
Не треба? Ну, дивись...
Що, відійти?
А, бо — чужий... Щоб не навів біду...
Не бійсь, повзи, мала...
Я відійду.

* * *

Так гостро пахне прілим, цвіллю, тлінням...
На тлі небес — галуззя чорна сіть...
О лісе, це ж тому,
 що — дні осінні,
Вся на землі листва твоя лежить?

Тож не від «оранджу»,
 не вибухова
По бомбі хвиля все змела ураз?!

А страх — морозом у лице...
 З півслова.

З півдумки...
 Значить, він завжди при нас?

* * *

Ватага юних сосен — мов розвідка —
Із лісової вийшла гущини,
Щоб роздивитись, чи весни не видко:
Давно вже нею спрагло снять вони.

А поле ще засніжене, зимове,
А річка ще під дахом крижаним,
А небо від морозу фіалкове
І в нього — над селом — стовпами дим...

Які вони незрушно капітальні,
Оті колони диму вдалині!
Яке чуже за ними

і печальне

Сідає сонце по короткім дні!

Замети в кутих панцирах...

Здається,

Навік тут стала ця свинцева рать...

Й так тоскно ждється...

О, як тоскно ждється,

Коли одне лише й під силу — ждуть!..

СОНЦЕ

Послухайте,
Сонце —
воно ж бо Зірка!
А ми так звично
(й ще ж не кожен помічає!):
«Сонце зійшло вже»
чи — «Сонце сідає»...
Йй-право, і кривдно за нього, і гірко.
Є такі, що з ним за просто — запанібрата
(По плечу лиш не плескають його
хіба ще):
До нього, мовляв,
рукою дістати,
Йй не таке вже гаряче воно,
бачте,
І у вічі
можна йому зазирнути
(Примружившись, правда,
але — можна!);
Що ж до того, щоб вікно
від нього запнути,
Це під силу
ганчірці, вибачайте, кожній...
А я завів би,
щоб Сонце,
як Матір,

**СТАНЦІЯ
ПЕРЕГОНІВКА**

Отак вона й зветься безхитрісно,
Ця станція для перегонів.
Не всі поїзди підпускає
Вона до парадних перонів.

Частіш вони не доїжджають,
Притримані семафором,
І ждуть,
поки переженуть їх
Ті, котрим треба скоро.

Усяк, хто сидів на тій станції,
Охоче підтвердить, гадаю,
Що дуже не проста то справа,
Коли тебе т а к обганяють.

Все начебто зрозуміло:
Раз треба, то що тут казати.
А з другого боку, питаєш:
А я? Я рудий? Чи кирпатий?

І зробиться кривдно, буває,
Веселий розвіється настрій...
Втім...

Інше діло, якщо ти
Сидів на тій станції часто.

Постійний їздець на повільних,
Що микав не раз тут мичку,

Я свідчу: не так воно страшно,
На все треба мати звичку.

Ну, хай тебе хтось обганяє,
Нехай він скоріше приїде...
Я ревно (як жду перегону
І дітись від того ніде)

Вивчаю пейзаж завіконний,
Про себе щось тихо мугичу.
І тим, котрим треба швидше,
Йй-право, удачі зичу.

А ще я думаю. Д у м а ю.
Це, кажуть, завжди корисно.
Незгідливий жест семафора
Думок не стосується, звісно,

Отож...

Та заждіть-но, заждіть-но,
Ми... гей, та ми рушили ніби!
Хтось ремствував: «Ще й заночуєм!»
А ти відпустила...

Спасибі!..

РИМСЬКИЙ ГУСАК

Хто вчув би усміх в голосі твоїм,
Я ж сльози вгледів, світові незримі:
«Гусей, дарма що врятували Рим,
І досі смажать, в тім числі і в Римі».

Це — про невдячність.

День у день мені
(На те й пішли усі твої гостини)
Ти скаржився та скарживсь:

то одні
Не віддають чогось там половини;
То інші правлять в тебе щ о с ь,

а ти
Те щ о с ь давно вернув їм
(ще й з походом!);

Іще якісь,
завзявшись допекти,
Тебе паплюжать скрізь перед народом;
Четверті, п'яті, шості і т. д.
Тихцем на тебе анонімки строчать;
А діти?!

Діти (совість їхня де?!)
Роз'їхались і знать тебе не хочуть!..
А вже чи в них ти душу не вкладав,
Не годував, не зодягав їх змалу?!

Весь час отак ти кривди виливав
І навіть по дорозі до вокзалу

**ТРИ СХОЖІ МІЖ СОБОЮ
МІНІ-РЕЦЕНЗІЇ**

(На три схожі між собою
збірки віршів)

I

Туман... А там, за ним?
Будинки? Поле?
Гора? Лісок? Провалля? Море? Вежа?
А може, там...
король, звиняйте, голий,
І цей туман — уся його одежа?..

II

Не добрав... У рядках кострубатих
Веремія словес-молюсків...
Той, хто має що людя м сказати,
Говорить п о - л ю д с ь к и!

III

Книжка — та ж сама промова.
Тож геть словес віражі!
Якщо попросив слова,
Не мудрствуй лукаво — кажи!

Терпіння потрібне!
І ще, і стократно — терпіння!
Без нього й не мар —
не збереш і півжмені насіння.
Як мудрого слова, до речі,
даремно чекати
Від того,
хто, перш ніж подумати,
рветься сказати...

* * *

...А вічне твориться невічними руками.
Й — з невічного...

Невічний навіть камінь,
То що вже полотно? Папір? Цеглина?

Збіга роботи час — по днині днина.
Стікає піт і висиха безслідно.
Натхнення —

ярий вихор перелітний —
Вщасливить мукою...
Та — втихне мука.

Якогось дня замруть навічно й руки.
Сам вік спливе!

А й далі — за віками!—
Лишиться створене
невічними руками...

Мої й тепер... кому вони потрібні?
Отож бажав би,
та — не обдурюсь!..

А там, на клапті тому, що не літо
Чи колоски ростимуть, чи трава,
І вічно буде з світом гомоніти
Їх мовою
душа моя жива...

ЗМІСТ

«Ще перебіжку, нум, ще перебіжку, іще!»	5
Кольорові сни	6
Села сорок першого року	8
Боєць Нечитайло	11
«Радари квітів слухають zenit»	16
Слово гніву і віри	17
Комісар з мого дитинства	20
«Як совість не буває потаємна»	24
Планета, звідки хліб (публіцистична поема)	25
Понад озимим полем	43
Безсмертя	46
«Щойно тільки світало...»	47
Притча	48
Безкрає хлібне поле (фрагменти панорами)	
Поле під яру пшеницю	51
День Усіх Сподівань	53
На тому полі	55
Житній масив. Лісосмуга	58
Жнивна пора. Полудень	59
Жнивна пора. Вечір	61
І раптом — колія!..	63
Все спочатку	65
«Ці чорні, мокрі паркани»	67
Спогади	69
«Той день, коли нас дощ застав...»	71

Давній дім 74
«Дивись-но — у небі
прощальні ключі...» 76
«— Усе вже, все було...» 78
«Те веселе квітневе небо...» 79
«І раптом я збагнув» 80

Гірський триптих

I «Так важко ти мені даєшся, горо!» 81
II «Як тихо тут!..» 82
III «Яке безмежжя! Гори й небо...» 83

«День народження друга,
якого немає в живих...» 85
«Невідома» (*Поема шаноби*) 88

Із студій про мистецтво

Вічне чекання 100
Хор 102
Краса 104
Голос Ніни Матвієнко 106
Концерт у Домському соборі 108
Три спроби автопортрета 115

На луках 118
Абрикоса 120
«Чи в цвіті сади...» 121

Лісові шкіци

Інтродукція 124
«Накрапи сухості рудої» 126
«Берізка... А довкруг...» 127
«Дуби — немов за руки узялись» 128
«Мураха... Й глянь,— вантаж який!..» 129
Пилок 130
«Так гостро пахне прілим...» 132
«Ватага юних сосен — мов розвідка» 133

Сонце	134
Станція Перегонівка	136
Римський гусак	138
Три схожі між собою міні-рецензії	
«Туман... А там, за ним?..»	140
«Не добрав... У рядках кострубатих»	140
«Книжка — та ж сама промова»	140
«В глибинній суті кожен з нас — літак»	141
Ті, хто збирає насіння	142
«Всі щастя ждуть...»	144
«...А вічне твориться невічними руками»	146
«Отой, під Сталінградом, клаптик стефу»	147

Наум Миронович Тихий

ВДОЛЬ ОЗИМОГО ПОЛЯ

Стихи и поэмы

Київ, «Радянський письменник», 1984

(На українському мові)

Редактор Л. Д. Рубан

Художник І. В. Коптілов

Художній редактор В. С. Соловійов

Технічний редактор Л. Д. Макарчук

Коректор Т. С. Март

Інформ. бланк № 1634

Здано на виробництво 09.04.84. Підписано до друку 30.05.84. БФ 25239. Формат 70×100¹/₃₂. Папір для глибокого друку. Гарнітура «Балтика». Високий друк. 4,75 фіз.-друк. арк., 6,18 ум.-друк. арк., 6,42 ум. фарб.-відб., 4,12 обл.-вид. арк. Тираж 3500 пр. Зам. 3987.

Ціна в оправі 70 к. Видавництво «Радянський письменник», 252054, Київ-54, вул. Чкалова, 52, Одеська книжкова фабрика РВО «Поліграфкнига», 270008, Одеса-8, вул. Дзержинського, 24.

Тихий Н. М.

Т46 Понад озимим полем: Вірші та поеми.— К.: Рад. письменник, 1984.— 151 с.

Нова книжка українського радянського поета — це роздум про час, про відповідальність людини за сучасне й майбутнє, про щедre поле, на якому сіється завтрашній хліб. Разом з тим це і книга-сповідь, де інтимно-ліричні вірші та цикли постають як органічний сплав по-молодечому схвильованого серця з мудрістю, яка набувається з літами.

Т 4702590200-092
М223(04)-84 126-84

У2

802-7

70 K.

AO 235826

747

